

Fugler fråtser i elvemusling tørkesommerne 2002 og 2003

Kjell Sandaas, Dag Dolmen, Anton Rikstad og Trine Riseth

Spesielt varmt og tørt vær i store deler av landet våren og sommeren 2002 førte til uvanlige miljøsituasjoner, bl.a. i Trøndelag. I den kjente lakseelva Bjøra, i Overhalla kommune i Nord-Trøndelag, førte tørken til så lav vannstand at laksen nesten ikke gikk opp, og laksefangstene var minimale. Trine Riseth, skogbruks- og miljøvernsjef i Overhalla kommune, kunne i den forbindelse observere at mengder av elvemuslinger *Margaritifera margaritifera* etter hvert ble stående på tørt land og at kråker og annen fugl samlet seg på elvebredden.

Observasjonene i Bjøra

Dagene 14. og 15. juli 2002 besøkte forsker Dag Dolmen og fiskeforvalter i Nord-Trøndelag fylke, Anton Rikstad, Bjøra for se på forholdene. Sammen samlet de inn nær 600 (doble) muslingskall fra et tørrlagt område. Da hadde egnens kråker forlenget hatt et dura-

belig etegilde på «innmaten» i de døde og døende muslingene.

Episoden ble først tolket som at kråkene hadde opptrådt som predatorer på tørrlagte, levende muslinger, men dette er lite sannsynlig fordi ingen av skallene var knust eller hadde synlige tegn på forsøk på «innbrudd». Det er videre lite trolig at kråkene ville være i stand til å åpne de harde skallene på friske

Kjell Sandaas (f. 1950) er avdelingsjef for miljørettet helsevern i Helse- og velferdsetaten, Oslo kommune. Han har arbeidet med naturforvaltning i Oslo siden 1975. Ansatt i Norges Naturvernforbund i 10 år med ansvar for klassisk naturvern. Har i de siste 10 årene arbeidet spesielt med amfibier, store ferskvannsmuslinger og edelkreps.

Adresse: Helse- og velferdsetaten, Postboks 30 Sentrum, NO-0101 Oslo
Tlf. A: 23 48 31 13 / M: 950 78 010 / P: 66 91 43 82
e-post: kjell.sandaas@hev.oslo.kommune.no

Dag Dolmen (f. 1947) tok dr.philos.-graden (1982) på et arbeid om habitat- og eto-økologi hos de norske salamanderartene, samt deres zoogeografi. Han er ansatt som førsteamanuensis ved NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim og arbeider spesielt med zoogeografiske og økologiske problemstillinger hos herptiler og ferskvannsinvertebrater.

NTNU Vitenskapsmuseet, NO-7491 Trondheim
Tlf. A: 73 59 21 08 / P: 73 90 10 11 / Faks: 73 59 22 95
E-post: dag.dolmen@vm.ntnu.no

Et av undersøkelsesområdene i Bjøra, fotografert fra jernbanebrua nord for Himo i juli 2002. Foto: Dag Dolmen. One of the study areas at Bjøra, photo taken from the railway bridge north of Himo in July 2002.

elvemuslinger. Det er riktig nok kjent at kråker og annen fugl kan fly opp i lufta og slippe muslinger på berget slik at de knuses. Men her var verken berg eller knuste muslinger. Den sannsynlige forklaringen er at muslingene etter lengre tid på helt eller delvis tørt land har dødd og derved blitt stående åpne og lett tilgjengelige for

kråkenes nebb. Skallene var helt rensipste da de ble samlet inn.

På oppdrag fra Fylkesmannen i Nord-Trøndelag gjennomførte Dag Dolmen i perioden 29.07-01.08.2003 en ny og grundigere undersøkelse av muslingbestanden i elva og eventuelle skadevirkninger av tørken (DOLMEN 2003). Også denne sommeren var det kraftig tørke,

om enn ikke så dramatisk som året før. Et betydelig antall tomme skall ble igjen funnet langs elva. Skallene var tomme, men ofte hadde de rester etter muslingens kappe/kapperand. I noen tilfeller ble muslinger funnet i vannkanten, der det også lå hele eller (utplukkete og) fragmenterte muslinggjeller. I minst ett tilfelle var det merker

Anton Rikstad (f. 1949) har utdannelse fra Norges Landbrukshøgskole på Ås og er ansatt som fiskeforvalter hos Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Hans arbeidsområder er laks og innlandsfisk, samt biomangfold i ferskvann.

Tlf. 74 16 80 60. E-post: anton.rikstad@fm-nt.stat.no

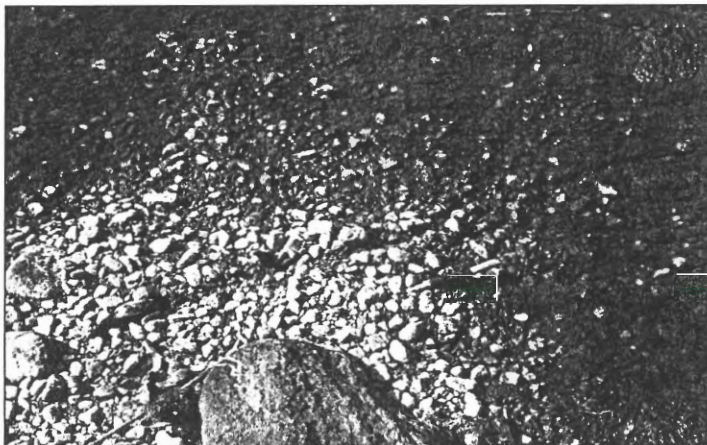

Trine Riseth (f. 1963) har naturforvalterutdannelse fra Norges Landbrukshøgskole på Ås (1988) og har bl.a. vært skogbruks- og miljøvernsjef i Overhalla kommune. Hun er nå tilsatt som fagkonsulent ved miljø- og ressursavdelingen ved Nord-Trøndelag Elektrisitetsverks utbyggingsavdeling.

Tlf. 74 16 57 58. E-post: t-riset@online.no

Anton Rikstad (til venstre) og Dag Dolmen samlet nærmere 600 (doble) skall av elvemusling på en 50 m elvestrekning ved Bjøra nord for Himo i juli 2002. Foto: Rolf Iversen, Namdalsavisa. Anton Rikstad (left) and Dag Dolmen collected close to 600 (double) shells of the freshwater pearl mussel along a 50 m long stretch of the Bjøra river in July 2002.

Strandet elvemusling i 2003; muslingen ses på tørt land til venstre i krypesporet. Foto: Dag Dolmen. Stranded pearl mussel in 2003; the mussel is seen on dry land to the left in the creeping track.

på skallet etter fuglenebb. Fugler: kråker, måser og tjeld, var blitt iaktatt ved flere anledninger i

nærheten av skjellene, og fuglespor ble observert i sanda. Fugler har øyensynlig plukket/predatert

lett tilgjengelige, døende eller døde muslinger på grunt vann eller på bredden.

Diskusjon

Elvemuslingen kan bevege seg ved hjelp av foten over lange strekninger (10-15 m) der substratet er egnet (SANDAAS OG ENERUD 1998), men i mange tilfeller åpenbart for langsomt til å kunne flykte fra en raskt fallende vannstand.

Måser, kråker og tjeld er mange steder spesialister på å ta (marine) blåskjell *Mytilus edulis* som blottlegges ved lavvann. Den sterkt reduserte vannføringen i Bjøra somrene 2002 og 2003 skapte en situasjon med vedvarende lavvann og følgende predasjon også på elvemuslinger, som allerede var døde eller dømt til undergang pga tørken.

At kråker og måser kan spise store ferskvannmuslinger som står på tørt land, er tidligere kjent fra bl.a. Nordre Øyeren (ANDERSEN 1984, SANDAAS i manus) der reguleringen av Glomma jevnlig fører til at tusenvis av andemuslinger *Anodonta anatina* og flate dammuslinger *Pseudanodonta complanata* tørker inn og dør.

Ikke minst vinterstid har kråker som holder til ved kysten, og for eksempel ved Trondheimsfjorden, spesialisert seg på å ta blåskjell, som slippes ned på steingrunn fra stor høyde slik at de knuser (Tor Bollingmo pers. medd.). Kjell Einvik, Namdals-eid (pers. medd.) forteller fra nærområdet til Årgårds-vassdraget i Nord-Trøndelag, at det i 2002 og 2003, og også tidligere, har ligget knuste elve-

muslir
forbip
Musli:
av kr
holder

At
små n
synlig
kan h
(gulpel
for el
sjoner
skjedd
(leven
mm)

grunt

størrel

tomm

ble fi

(DOL

Epi

annet

fenom

virker

dyr på

menn

nature

ne bli

over l

innfry

ujevne

lige d

elvem

ENERU

glemn

å redc

muslinger på asfalten på den forbi-passerende hovedvegen. Muslingene er trolig sluppet der av kråker og gråmåser som holder til nede ved elva.

At fuglene også kan sluke små muslinger hele, virker sannsynlig, og ufordøyelige rester kan hos bl.a. kråker gulpes opp (gulpeboller). Størrelsesfrekvensen for elvemuslingene på to stasjoner tyder på at dette hadde skjedd i Bjøra. Mens små (levende) muslinger (20-40 mm) var forholdsvis tallrike på grunt vann, syntes denne størrelsen å mangle blant (de tomme) muslingskallene som ble funnet på land like ved (DOLMEN 2003).

Episoden setter mer enn noe annet søkelyset på helt naturlige fenomener i naturen som påvirker bestander av planter og dyr på kort og på lang sikt. Der mennesket går inn og endrer naturens egen rytme, kan skadene bli store og få konsekvenser over lengre tid. Både tørke og innfrysning er imidlertid med ujevne mellomrom helt naturlige dødsårsaker for tusenvis av elvemuslinger (SANDAAS OG ENERUD 1998), noe vi ikke må glemme midt i vår streben etter å redde, utrede og rødliste arter

i lys av vår korte horisont og våre beskjedne tidsserier.

En annen sak er at elvemuslingbestander over store områder av Europa, og også i Norge, åpenbart har sviktende rekruttering og lider under forgubbing. Dette er et alvorlig varsko om at noe er galt i vassdragene våre. Det kan være forverret vannkvalitet og tilslamming, for lite vertsfisk eller menneskeskapte endringer i vassdragenes rytmer mm. Naturlig tørrlegging av grunt-områdene i ei elv og fuglenes episodiske innhogg i bestandene er i denne sammenhengen av bare underordnet betydning.

Summary

SANDAAS, K., DOLMEN, D., RIKSTAD, A. OG RISETH, T. 2003 Birds feasting on freshwater pearl mussel during the dry summers of 2002 and 2003. – *Fauna* 56(4): 168-171.

Birds (gulls, crows and oystercatchers) were feasting on freshwater pearl mussels Margaritifera margaritifera during periods of severe drought during the summers of 2002 and 2003 in the river Bjøra in the county of

Nord-Trøndelag, Central Norway. The pearl mussels were probably not killed by the birds, but eaten after the mussels had died and lay open, on land or in shallow water. Small mussels (2-4 mm), however, seem to have been swallowed whole. These observations describe the onset of a natural cause of death, i.e. the consequences of drought, rather than unnatural predation from birds.

Litteratur

- ANDERSEN, A. 1984. *Dammuslingenes liv og levekår i området ved Nordre Øyeren. (Om Anodonta piscinalis (Nilss.) og Pseudanodonta complanata (Rossm.)).* – Hovedoppgave i biologi, UiO. (110 s + vedlegg)
- DOLMEN, D. 2003: *Elvemuslingen (Margaritifera margaritifera) i Bjøra, Overhalla kommune i Nord-Trøndelag – Utbredelse og bestand, samt antatte skadevirkninger ved lita vassføring i elva.* – Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Miljøvernnavd. Rapport 2003 (1): 1-16. http://www.fylkesmannen.no/digimaker/documents/Bjora2003d_Wc1S8L161953d.pdf
- SANDAAS, K. OG ENERUD, J. 1998. *Elvemusling Margaritifera margaritifera i Sørkedalselva, Oslo kommune 1995-1998. Utbredelse og bestandsstatus.* – Oslo kommune, Miljø- og næringsmiddeletaten Rapport 1998 (12): 1-32.